

UDK 821.163.42 (091)

Pregledni rad

Primljen: 16. 5. 2017.

Prihvaćen: 12. 12. 2017.

ZDRAVKA MARTINIĆ-JERČIĆ

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Borongajska cesta 83d, HR-1000 Zagreb

zmartinic@hrstud.hr

RECEPCIJA ANTIKE U ODABRANIM PRIMJERIMA HRVATSKOG PJESNIŠTVA DVADESETOG STOLJEĆA

U pjesništvu hrvatske književnosti dvadesetoga stoljeća antički motivi zauzimaju značajno mjesto. Naglasak će u radu biti na četiri pjesnika koji su veći dio svoga života djelovali u dvadesetom stoljeću. Istražit će se opus Vladimira Nazora, Miroslava Krleža, Dobriše Cesarića i Ivana Slamniga, koji su živjeli duboko u dvadesetom stoljeću i ostavili veliki trag u hrvatskoj kulturi kao pjesnici i javne osobe. Izbor autora napravljen je uvidom u opuse više autora koji su svoje pjesme pisali u dvadesetom stoljeću. Tema ovoga rada pripada u domenu intertekstualnosti, a uvid u recepciju antike u hrvatskome pjesništvu dvadesetoga stoljeća u istraživanju za ovaj rad pokušat će pokazati da u tom vremenskom okviru prevladavaju topos i aluzija posebice u kasnijih pjesnika, ali i da je taj utjecaj u književnosti i dalje prisutan čak i krajem dvadesetog stoljeća. Budući da detaljnija analiza u okvirima ovoga rada neće biti moguća, navest će se primjeri i neka općenita zapažanja vezana uz ovu temu i svakog pojedinog istraženog autora.

Ključne riječi: antički motivi, intertekstualnost, hrvatska književnost 20-tog stoljeća, V. Nazor, M. Krleža, D. Cesarić, I. Slamnig

Uvod

U pjesništvu hrvatske književnosti dvadesetog stoljeća antički motivi, slike, aluzije, citati i slično zauzimaju značajno mjesto. Uvidom u opus pjesnika koji su djelovali u dvadesetom stoljeću možemo vidjeti da je teško pronaći pjesnika koji se barem u ponekoj pjesmi nije poslužio motivom ili općim mjestom iz antičkog svijeta i književnosti. Nedovoljna istraženost ove teme i potreba da se utjecaji antike proučavaju i u

književnosti novijeg doba potaknuli su nastanak ovoga rada, a očekuje se da će istraživanje pokazati da je taj utjecaj veći u pjesništvu s početka dvadesetog stoljeća, dok se krajem dvadesetoga stoljeća taj utjecaj smanjuje. Za to postoje objektivni razlozi u promjenama nastalim u obrazovanju i svjetonazoru, posebice u drugoj polovici dvadesetog stoljeća. Ipak, čak i suvremeni pjesnici u svojim djelima osjećaju potrebu vraćati se na te vječne klasične motive.

Budući da bi bilo teško u okvirima ovoga rada obraditi antičke motive i utjecaje na cjelokupno pjesništvo hrvatske književnosti dvadesetog stoljeća, u ovom radu će naglasak biti na četiri pjesnika koji su veći dio svoga života djelovali u dvadesetom stoljeću. Rad će se dotaknuti opusa Vladimira Nazora (1876. – 1949.), Miroslava Krleže (1893. – 1981.), Dobriše Cesarića (1902. – 1980.) i Ivana Slamniga (1930. – 2001.). Osnovni kriterij izbora bio je da autor živi duboko u dvadesetom stoljeću i da je ostavio veliki trag u hrvatskoj kulturi kao pjesnik i javna osoba. Nakon uvida u opuse više pjesnika drugi je kriterij bio osobni izbor autorice rada. Recepcijom antike sustavnije se bavila prof. dr. sc. Olga Perić u opusu Vladimira Nazora u više radova¹, dok za ostale istražene autore nema objavljenih radova s konkretnom uskom temom recepcije antike.

Tema ovoga rada pripada u domenu intertekstualnosti², a zanimljiva je zbog velikog utjecaja antike na hrvatsku kulturu kroz povijest. Uvid u recepciju antike u pjesništvu dvadesetog stoljeća pokušat će pokazati da je taj utjecaj i dalje prisutan čak i krajem dvadesetog stoljeća. U pjesništvu hrvatske književnosti mogu se pronaći sve tradicionalne forme i vrste intertekstualnosti³, ali pretpostavka je da će ovaj rad pokazati da

1 Perić, Olga (2013) *Galatea e Polifemo nel „Il Ciclope“ di Vladimir Nabor, Ulisse per sempre: Miturgie omeriche e cultura mediterranea: rendiconti, Atti del Convegno internazionale* (ur. Pellizer, Ezio), Trieste: Dipartimento di Studi umanistici Università degli Studi di Trieste, Editreg Trieste, str. 95–106.; Perić, Olga (2007) *Nazorova Galateja*, 75. *obljetnica života Petra Šimunovića* (ur. Šimunović, Ivo), Split: Brački zbornik, Naklada Bošković, str. 419–425.

2 Termin se najčešće ne objašnjava etimološki, jer je nastao u radovima Julije Kristeve šezdesetih godina dvadesetog stoljeća kao francuski neologizam u okvirima teorije književnosti, a definira se kao odnos između tekstova. (Juvan 2013: 10–13).

3 Prema Juvanu to su: topos, citati, aluzije, parafraze i parodije (Juvan 2013: 22–49)

u dvadesetom stoljeću prevladavaju topos⁴ i aluzija⁵ posebice u kasnijih pjesnika što je vjerojatno i razumljivo s obzirom na sve promjene u društvu i umjetnosti. Poseban segment u recepciji antike u pjesništvu mogao bi biti i istraživanje pjesničkih formi i žanrova preuzetih iz antičke književnosti o čemu će biti riječi posebno uz opus Vladimira Nazora. Budući da detaljnija analiza u okvirima ovoga rada neće biti moguća, navest će se primjeri i neka općenita zapažanja vezana uz ovu temu i svakog pojedinog autora.

Vladimir Nazor

Izbor pjesama I i II Vladimira Nazora⁶ sadrži mnoštvo primjera recepcije antike.⁷ Pjesnik je očito bio obrazovan na grčko-rimskim i talijanskim klasicima i u svojem je opusu oživio klasični svijet poezije mada stilski pripada u razdoblje moderne (Nazor 1999: I, 19 – 23). Prva faza njegova pjesništva sadržajno se vezuje uz mitove i legende, dok je druga više vezana uz „dionizijski“ osjećaj doživljaja prirode čime se pjesnik više okreće helenističkom duhu i hedonizmu (Nazor 1999: I, 23). Piše ditirambe o suncu, mediteranskom krajoliku i temama koje oslikavaju dionizijske motive i mediteranski prostor. Tako antiku u njegovu pjesništvu prepoznajemo i kroz pjesničku vrstu ditiramba⁸ i sam duh kojim odišu pjesme pisane u

4 grč. τόπος, mjesto; u retorici naziv za opće poznatu misao, izreku ili shemu koja se u govoru upotrebljava radi potkrepljivanja vlastita izlaganja. (prema *Leksikon antičkih termina* (2003), pr. Dubravko Škiljan); lat. *loci communes*; tematsko-motivska, metaforička opća mjesta ili retoričko-tehnička, kompozicijska opća mjesta (Juvan 2013: 25).

5 lat. *ludere/alludere*; implicira igru i igranje; pozivanje na nešto što se razumije samo po sebi, pozivanje na mitove, povijesne događaje, književna djela i sl. (Juvan 2013: 31).

6 Nazor, Vladimir (1999) *Izbor pjesama I./II.*, priredio Nedjeljko Mihanović, Matica hrvatska, Zagreb.

7 Samo u *Tumaču imena i izraza* u prvoj knjizi (Nazor 1999: I, 361–385) ima 65 natuknica imena, fraza i pojmova vezanih uz antiku, dok u drugoj knjizi (Nazor 1999: II, 307–325) ima 114 takvih natuknica. Neke se natuknice ponavljaju u obje zbirke pjesama.

8 Ditiramb (grč. διθύραμβος), lirska ili melička korska pjesma izvedena u Dionizovu počast. Nastala je vjerojatno kao usmena pjesma pojedinca popraćena uzvratnim korskim refrenom, a u književni život uveli su je Simonid, Bakilid i Pindar. Prema Aristotelu ditiramb je izvorište tragedije i satirske igre. (prema <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=15473>, zadnji pristup 26. rujna 2016.).

tom razdoblju autorova stvaralaštva. Može se, kao primjer, navesti dvije pjesme pod imenom *Io Pean*⁹ i vjerojatno najpoznatija Nazorova pjesma *Cvrčak* koje, kao i mnoge druge, prenose duh ditirampske poezije. Pjesnik svoje uzore nalazi u klasicima antičke književnosti Ovidiju, Horaciju, Vergiliju, Katulu, Properciju pa i puno manje poznatom Papiniju Staciju i drugima (Nazor 1999: I, 24). Njegovo putovanje u Grčku i Egipat 1937. godine inspiracija je za niz pjesama u kojima se susreće s bogovima, herojima, mitovima i svijetom drevne Helade kroz pjesništvo koje je zapravo hibrid između poezije i putopisa (Nazor 1999: I, 47).¹⁰

Kako obim rada ne dopušta detaljniju analizu bogate recepcije antike u Nazorovu opusu ovdje spominjemo samo nekoliko primjera, među kojima je možda najpoznatiji pjesma *Zvonimirova lađa*¹¹, koju je Nazor napisao po uzoru na Alkejevu i Horacijevu *O navis*¹². Pjesma je alegorija u kojoj lađa predstavlja državu u nevolji. Mada po formi i sadržaju nije parafraza Alkejeva prototeksta, kao što je to Horacijeva *O navis*, ipak ton i sama alegorija reflektiraju uzore po kojima je pjesma nastala.

Nazorova poema *Kiklop* u kojoj nam na svoj način prikazuje ljubavnu priču između Polifema i Galateje¹³ u šest kraćih dijelova tema je rada prof. dr. sc. Olge Perić u kojemu je došla do zaključka da se radi o motivu koji je Nazor preuzeo iz fragmenata Filoksena Kiteranina, a ne iz puno poznatije verzije Ovidija u *Metamorfozama* (Perić, 2007: 419–425). Priča u Nazorovoj verziji govori o čežnji Polifema u iščekivanju svoje ljubavi i Galateji koja u ovoj verziji ne bježi od Polifema, nego mu se podaje i rađa

9 Pean (grč. *παῖάν*), vrsta grčke korske pjesme, himne. U početku se pjevala Apolonu (kao bogu ozdravitelju), a poslije i drugim bogovima i slavnim ljudima. Pean se pjevao kao pohvala, molitva ili zahvala, prije, tijekom i nakon bitke, prigodom sklapanja mira, za vrijeme gozbi i nakon prinošenja žrtve. (prema <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47224>, zadnji pristup 27. rujna 2016.).

10 Pod naslovom *Putna kronika* iz 1942. godine niz pjesama prati Nazorovo putovanje u Grčku i Egipat (O Grčkoj: *Na palubi, Ahilejev kip, Io Pean!*, *U Olimpiji, Harfa, Parisova lađa, Na Akropolu, Diogenes, Kiklade, Tišina, Kiklopov otok, Vino s Kiosa, Panov zov, Galebi i Kopci*).

11 „Još je tu. – Na tvrdoj siki / Jošte leži nasukana. / Osamstoto minu ljeto / Što je mlade sa svih strana, // Što je lome i drmaju / Burni vali i oluje. / Slomila se, prignula se: / Na p'jesku je – al' još tu je.“.

12 Hor. *carm.* I, 14.

13 Kiklop Polifem, poznatiji kao divlji i neukroćeni div kojeg je nadmudrio i oslijepio Odisej, u ovoj se priči javlja kao zaljubljeni div. U poznatijoj Ovidijevoj priči (Ov. Met. XIII, 728 – 897) nereida Galateja odbija Polifema zbog čega on u napadu ljubomore ubija Akida, mladića u kojeg se Galateja zaljubila. U nešto starijoj priči Filoksena Kiteranina (Philox. Cyt. fr. 817 – 872) nereida prihvaća Polifema i rađa mu sina Galatosa.

potomka. Kroz poemu se vidi utjecaj antičkih klasika posebice Teokrita¹⁴ i Ovidija na Nazorovu riječ kroz upotrebu sintagmi¹⁵ koje podsjećaju na klasične tekstove, strukturu stiha i mitološki svijet koji pjesnik opisuje.

Posebno je zanimljiva poema *Ahilejeva srdžba* od sedam dijelova u kojoj nam Nazor pjeva svoju verziju priče o Ahileju pod Trojom. U prvom dijelu zaziva majku Tetidu, pa vidimo sliku Ahileja koji traži pomoć majke, koju prepoznajemo iz Homerove Ilijade.¹⁶ Nazor nam u ostatku poeme iznosi još šest epizoda koje su bitne za prikaz lika Ahileja. Baš to ovu poemu i čini zanimljivom, jer nam pruža novu perspektivu na staru, već dobro poznatu, priču i tako pokazuje da i bez promjene karaktera junaka ili tijeka priče, neke teme mogu uvijek biti vječne, svježije i na neki način nove. Ako bi se od svih pročitanih pjesama za ovaj rad morala izdvojiti jedna u kojoj je antika prepoznatljiva u svim aspektima, ova bi vjerojatno zadovoljila sve uvjete.

U svom ciklusu *Topuske elegije* Nazor je recepciju antike u pjesništvo kao i na mnogim drugim mjestima uključio i u metrici¹⁷ pišući ove pjesme u formi elegije¹⁸ i elegijskog distiha¹⁹. Nazor se pišući u elegijskom distihu držao tradicije kojom se inače vode i prevoditelji antičke poezije slažući

- 14 Teokrit se bavi istom temom u VI. i XI. idili, a u VI. je Galateja također prikazana kao zaljubljena djevojka koja čak pokušava pridobiti pažnju Polifema, koji se pravi nedostižnim. (Asimopoulos 2013: 57.)
- 15 Sličnosti su vidljive na više mjesta, ali posebice u opisima Galateje, gdje se Nazor poslužio istim motivima bjeline, sjaja, gipkosti, živosti i slatkoće koju možemo uočiti i kod Teokrita (Theoc. Id. XI, 19-23) i kod Ovidija (Ov. Met. XIII, 760-806).
- 16 *Tetido majko, izađi iz kristalne pećine morske / Na p'jesak pred mojim šatorom! / Zove te sin, kojem bozi dosudili dugu su slavu, / a život kratak. / Dođi, da vidiš, je li to čast i dika junaku!* (usp. Hom. Il. I, 348-427 i dr.)
- 17 Sam tu tvrdnju iznosi u *Bilješkama* na kraju I. dijela u prvom izdanju *Topuskih elegija* 1933. (Nazor, 1933 (el. izdanje 2010): 20)
- 18 Elegija (lat. *elegia*, grč. *ἐλεγεία*) je u antičkoj Grčkoj svaka pjesma pisana u elegijskom distihu. U rimskoj se književnosti razvila i ljubavna elegija, no vremenom, ponajviše zahvaljujući Ovidijevim tužaljkama iz progonstva (*Epistulae ex Ponto* i *Tristia*), postaje naziv za pjesmu u kojoj se izražava tuga, bol i žaljenje za nečim nedostižnim. Tijekom vremena elegija je sve više naziv za pjesmu takvoga osjećajnog tona bez obzira na metar u kojem je pisana. Elegija je u hrvatskoj književnosti zastupljena dvanaesteračkim stihovima A. Palmovića (*Zagorske elegije*) i S. S. Kranjčevića (*Uskočke elegije*), a V. Nazor okušao se u oživljavanju klasične metričke strukture (*Topuske elegije*, 1933) i prevođenju Goetheovih *Rimskih elegija* (1932). (Solar 1986: 142-143)
- 19 Elegijski distih je strofa sastavljena od jednog daktilskog heksametra i jednog pentametra. Antička je versifikacija kvantitativna (metrička) jer se temelji na pravilnoj izmjeni dugih i kratkih slogova, pri čemu više slogova čini stopu, a više stopa metar, dok se od više stihova slažu strofe (alkejska, sapfička i sl). Versifikacija može još biti i silabička (ponavljanje istog ili približno istog broja slogova) ili akcenatska (pravilan

stihove u akcenatskom ekvivalentu kvantitativnog stiha antičke poezije.²⁰ U elegijama *Pred Jupiterovim žrtvenikom u kupališnoj bašti* i *Sjeni Kaja Aponija Longinusa* recepcija antike vidljiva je i u sadržajnom smislu. Kaže u prvom stihu²¹: „Ja, Vladimirus Naso sa Bracchie na Adriji Scлавus“, a kasnije „Zato ja, Vladimirus, vox, vates et lux Croatarum“ prinoseći žrtvu Jupiteru, a kako je cijela elegija obojena aluzijama na antiku možemo reći da je i ona još jedan odličan primjer za prikaz i analizu recepcije antike u Nazorovu opusu.²² Čini se da je Nazor u kasnijim fazama pjesništva i stvaralaštva manje posezao za antičkim motivima, aluzijama i toposom, no definitivno pripada u pjesnike dvadesetog stoljeća na kojega je duh antike djelovao u velikoj mjeri.

Miroslav Krleža

U opusu lirike Miroslava Krleže²³ nalazi se više pjesama koje možemo promotriti u okvirima teme ovoga rada, a većina je nastala i prvi put izdana u periodu od 1918. do 1937. godine, dakle, u ranijoj fazi Krležina djelovanja. Samo je jedna od istraženih pjesama, o kojoj će riječi biti malo kasnije u radu, prvi put izdana 1962. godine. Njegove pjesme pokazuju elemente recepcije antike na različite načine kroz latinske nazive, pojedina imena iz grčke ili rimske mitologije, različite aluzije i topose, a neke odišu i ditirampskim tonom.

U više pjesama²⁴ može se naći pojedina imena ili pojmove vezane uz antički svijet, a da same pjesme ni tematski niti motivski nisu vezane uz antiku. Čitanjem tih primjera može se zaključiti da se radi uglavnom o

raspored naglašenih i nenaglašenih slogova u pojedinom retku. (prema <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64365>, zadnji pristup 22. rujna 2017.)

20 Tumačenje tradicionalnog načina prevođenja prema Marcijal (priredila Marina Bric-ko), 1998: 43 i Katul (priredio Dubravko Škiljan) 1987: 22 – 25

21 U elegiji *Pred Jupiterovim žrtvenikom u kupališnoj bašti*.

22 Neki primjeri aluzija jasno vidljivi u stihovima: *Za sve prekrasne žene, što ti si oblju-bit ih znao, / Bijel postavši bik, labud, il' oblak, il' dažd / Zlatan (oh takvom je kišom promočiti najlakše žene!), / Iz njih da heroja rod brizne i usreći sv'jet; / Za divne lake i bedro volooke tvoje Junone; / Za Had i vodu Stiks: spasi me, Jupitre, ti!*

23 Istraživanje je provedeno na zbirci: Krleža, Miroslav (2005), *Djela Miroslava Krleže, Poezija, svezak osamnaesti*, Naklada Ljevak, Matica hrvatska, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

24 Npr. *Ver sacrum, Membra disiecta, Badnja noć, Pjesma u kišnoj noći, U posudi, O brzoj prolaznosti bogatstva, Pjesma bogovima i jednom bogu, Patetična pjesmi o gospođi Evi, i dr.*

aluzijama, koje pojačavaju poruku same pjesme, a često su upotrijebljene u figuri poredbe ili metafore.

Pjesma misaonog karaktera *Podne* sadrži u svom prvom strofno organiziranom dijelu jednu strofu koja obiluje antičkim aluzijama. Pjesnik kaže: *O zdravo, svijetla sunčana bijela lađa, / Ideju plovidbe tvoje Prometej²⁵ je raspet rađo! / U koju li kozmičku luku uperen tvoj je kljun? / Tko drži kormilo tvoje, gusarski brode, plijena antičkog pun? / Ideja se plovidbe tvoje na presvetom Olimpu začne, / u utrobi tvojoj crnoj kor mrtvih bogova plače, / barjak se rimski vijori na jarbolu tvome, gusarski jedrenjače!* Pjesnik na zanimljiv način miješa antičke motive lika Prometeja, gusarskih brodova punih plijena, Olimp i rimske barjake kao motive društvenoga, kulturnopovijesnoga i kršćanskoga okružja, koji nam približavaju temu pjesme. U nastavku se daje komentar na ovu tradicionalnu sliku i sugerira da će *Crveni ciklon²⁶ što luđački se mota / te barjake će rimske razdrti, / i lađu bijelu na dno gurnuti, to brodolom će biti posljednji!* donijeti neke nove putove i promjene u cijelome svijetu.

Ditirampski ton nalazimo u pjesmi *Sunčano jutro* koja slavi ljepotu jutra. U njoj nailazimo na lik Lede²⁷ s kojom uspoređuje dušu lirskog subjekta²⁸. Na kraju pjesme ponovno se javlja slika Lede u sjedinjenju s labudom kao metafora sjedinjenja lirskoga ja i prirode.²⁹ Zanimljiv antički motiv javlja se i u pjesmi *Gola žena na staroj slici* u kojoj se u tekstu *Tu sanjaju te žene starih slika / Ljubovce Oblaka i Rutavog Bika!* jasno asocira na Zeusa u obličju oblaka i bika u poznatim pričama o Iji³⁰ i Europi³¹.

25 Prometej je ljudima pružio mnoga znanja, a izgradio je i prvu lađu. Potvrdu za to nalazimo u Eshilovoj tragediji *Okovani Prometej*, gdje kaže: *I nitko drugi nego ja moroplovku / Mornaru stvorih lađu s krilma prtenim.* (Eshil, 1918: 119)

26 Aluzija na komunističku revoluciju koja će uništiti tradicionalne poglede na svijet.

27 Leda (grč. Λέδα) je u grčkoj mitologiji bila spartanska kraljica koju je Zeus zaveo u obličju labuda. Bila je majka (uz oca Zeusa) blizanaca *Kastora i Polideuka*, te (uz oca Tindareja, njezina supruga) Helene i Klitemnestre. (Zamarovský, 2004: 202)

28 *i jutros mi duša pjeva / ko bijela okupana Leda.*

29 <http://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1001>, zadnji pristup 24. studenog 2016.; *Sunce je jutros zublja grimizna, / a Leda se svija u prezrelom grču / i cjeluje labuđi crveni kljun.*

30 Ija (grč. Ίώ) je u grčkoj mitologiji djevojka u koju se zaljubio Zeus. U želji da ju zaštiti od ljubomorne Here pretvorio ju je u bijelu junicu, a sebe u bijeli oblak. (izvor: Zamarovský, 2004: 161)

31 Europa (grč. Εὐρώπη) u grčkoj mitologiji djevojka u koju se zaljubio Zeus, a približio joj se u liku zlatnog bika. Kad je sjela na njegova leđa odveo ju je preko mora na obale Krete, gdje mu je rodila tri sina: Minosa, Sarpedona i Radamanta. Zeus joj se

Školska pismena radnja iz latinskog jezika vrlo je slojevita pjesma u kojoj Krleža isprepliće objektivni i literarni svijet provlačeći kroz pjesmu školski sat na kojem se piše pismena radnja iz latinskog jezika. Sam latinski jezik i poteškoće koje stavlja pred učenika prepoznatljivi su između ostalog i kroz aluziju na konjunktiv uz upotrebu atributa „sivi“³², na početku pjesme, i „glupi“³³, na kraju. U pjesmi nalazimo i jednu rečenicu na latinskom jeziku³⁴ te pojmove kao „rimski vojskovođa“, „tabor“, „katakulti“, i sl. – koji nas povezuju sa svijetom latinske pismene radnje. Jedan pomalo kaotičan ton, nepovezano korištenje pojmova i aluzija u pjesmi odaje dojam da se lirski subjekt muči s prevodenjem u školskoj zadaći i da mu misli putuju od metafora mrtvih ptica do prispodoba o literarnim junakinjama Lauri i Beatrice³⁵, da bi na kraju muha nad katedrom vratila misao u realni kaotični svijet lirskog subjekta koji pred sobom ima pismenu radnju u struji gerundiva i glupih konjunktiva.³⁶

Dijana u gradu pjesma je koja pokazuje jasnu aluziju na antiku već u prvom stihu *Dijana, boginja srna i sama ko srna vitka*, pa u četvrtom u *sjaju mjesečine ko mjesečina pitka* iz čega se bez dvojbe vidi o kome pjesnik govori. Krleža Dijanu³⁷ koristi da bi oslikao ljepotu i snagu božice lova i mjeseca u pomalo utopijskoj idiličnoj slici grada kojom pokušava propitati mogućnost obnove „okoštaloga civilizacijskog naslijeđa pomoću prirodnog principa“³⁸.

Pjesma pod naslovom *Početka nije bilo* prvi je puta izdana 1962. godine, a čini se da je nastala u tijeku 1942. godine, jer u prvom izdanju ima podnaslov *Iz dnevnika 1942. I. Pogovor za dvije drame Areteja*

odužio između ostaloga i time što je po njoj nazvao novi kontinent – Europu. (izvor: Zamarovský, 2004: 104)

32 *a ovdje u grotlu sivih konjunktiva / znoji se naše blijedo uznemireno lice, / i sve je tako teško, neshvatljivo i glupo.*

33 *i sva množina slika ko poplava pliva / u struji gerundiva i glupih konjunktiva.*

34 *Quaero ex te, canis nonne similis sit lupo?* – Pitam te nije li pas sličan vuku?; Rečenica se često nalazi u gramatičkim priručnicima i vježbenicama za učenje latinskog jezika kao primjer za pitanje uz česticu *nonne*, a preuzeta je iz Ciceronova djela *De natura deorum* gdje glasi: *quid canis nonne similis lupo* (Cic, nat. deor., 1,97)

35 Radi se o junakinjama iz djela Francesca Petrarce (Laura) i Dante Alighierija (Beatrice).

36 Tumačenje prema <http://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1018>, zadnji pristup 27. rujna 2016.

37 Dijana, staroitalska božica svjetlosti, lova, prirode i poroda; zaštitnica plebejaca i robova. (izvor: <http://hol.lzmk.hr/clanak.aspx?id=7980>, zadnji pristup 27. rujna 2016.).

38 <http://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=282>, zadnji pristup 27. rujna 2016.

*i Jurja Križanića.*³⁹ Pjesma zapravo u prvom dijelu oslikava stvaranje svemira, gotovo malu kozmogoniju, a ključni znak vremena u pjesmi je slika propale Helade kroz stihove *mi otkrismo Heladu kako pluta – / kô mrtva ruka, gnjila, otkinuta*. Na samom kraju pjesme uviđamo da pjesnik zapravo reagira na ratna zbivanja koja ga okružuju u stihovima *Vatre urlik laje iz svakoga kuta, / o, luda pjesmo, pjesmo sumanuta / gdje ljubav se ko žrtva u ognju ludom dimi, to umire Helada, a s Heladom svi mi....*

Činjenica da Krleža u kasnijem pjesništvu više baš i nije posezao za antičkim motivima mogla bi potaknuti na dublje analize tih kasnijih pjesničkih uradaka i njihove estetike. Ipak, neupitan je autorov stav o latinskom jeziku i klasičnoj kulturi kao temeljnim vrijednostima europske i hrvatske kulture koji je jasno prepoznatljiv u njegovim esejističkim i proznim djelima.⁴⁰

Dobriša Cesarić

Dobriša Cesarić u svom je opusu istraženom na temelju zbirke *Slap*⁴¹ samo u nekoliko pjesama uključio očite aluzije na antiku. Tri pjesme *Bubica*, *Kronos* i *Na Aheronu* pokazuju elemente recepcije antike ili u sadržaju ili u naslovu i sadržaju. Pjesma *Bubica* u naslovu ne daje naslutiti da će se raditi o temi koja se nekako povezuje s antikom, no već u prvom stihu (*Večeras, kad sam čitao Homera / Bubica jedna na knjigu mi sleti*) vidimo kako je pjesnik našao način da uključi antiku u ovu pjesmu. Tako se gotovo u nekoj igri između „bubice“ i raznih antičkih pojmova („heksametar“, „bog“, „titan“, „heroj“, „Olimp“) očituje pjesnikova fascinacija prirodom, jer kaže *Ti nisi bog, ni titan, a ni heroj. / Samo si nježni osmijeh majke Prirode / Što pojavi se i već nestane. / Al tad se sjetih da je ona trun / Života pravoga, / I da je življa / Nego cijeli Olimp, I bubica odjednom posta velika, / A bozi mali*. i nježnost kojom odiše cijela pjesma. Sam nam pjesnik tumači⁴² da mu je doista jedne večeri sletjela bubamara na knjigu, no ne na Homera, nego na knjigu grčke mitologije.

39 <http://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=813>, zadnji pristup 27. studenog 2016.

40 <http://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1653>, <http://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1783>, zadnji pristup 18. rujna 2017.

41 Cesarić, Dobriša (1984), *Slap*, Izabrane pjesme, ur. Vlatko Pavletić, Nakladni zavod MH, Zagreb.

42 Cesarić, 1984: 178; 181 (razgovor akademika Vlatka Pavletića s pjesnikom pod naslovom „Jednostavan je izraz najbolji“)

Već iste večeri odlučio je napisati pjesmu i u nju unijeti Homera, puno zvučnije ime što mu je omogućilo da uključi i heksametar i druge slike s puno više svježine. Želja mu je, kaže, bila dati što više sugestivnosti i umjetničkog doživljaja.

Druga pjesma u naslovu *Kronos*⁴³ nosi ime boga koji štiti vrijeme i njegov tijek. Tema pjesme i jest sat, protok vremena⁴⁴, a Kronosa vidi kao božanstvo koje ravnodušno upravlja vremenom ne osvrćući se na želje smrtnika⁴⁵.

Pjesma *Na Aheronu*⁴⁶ u svakom pogledu pokazuje elemente recepcije antike (spominje se Haron i njegov čin, a slikovito opisuje osjećaj koji pjesnika obuzima na ulazu u podzemlje) i nalazi se kao prva u zbirci *Slap* u nizu pod naslovom *Proljeće koje nije moje*⁴⁷. Tema je prelazak u svijet nakon smrti što je i u antičkoj književnosti važan motiv, koji se javlja u mnogim mitovima kroz motiv silaska u podzemlje⁴⁸. U pjesmi prevladava osjećaj osamljenosti i izgubljenosti, s obratom u kojem „ljubav“ ipak trgne pjesnika natrag u svijet živih. Time Cesarić pokazuje da razumije simboliku Aheron(t)a i Harona kao bitne elemente u opisu ugođaja podzemnog svijeta. Zanimljivo je da je ova pjesma uvrštena u zbirku izdanu prvi puta 1957. godine i „najmlađa“ je među proučenim pjesmama koje pokazuju elemente recepcije antike. Mada istražena zbirka ne daje potpuni uvid u pjesništvo Dobriše Cesarića, ipak je jasno da su i antički motivi važan element u njegovu pjesništvu.

43 Prema grč. χρόνος – vrijeme; Kronos je personifikacija Vremena u predsokratovskoj filozofiji i kasnijoj književnosti. Često ga se poistovjećuje s titanom Kronom zbog sličnosti u imenu. Takvo shvaćanje proširilo se u renesansi. (prema <https://en.wikipedia.org/wiki/Chronos>, zadnji pristup 11. kolovoza 2016.).

44 *Sat govori*: «Ja kucam / Nprekidno i čilo. / Vremena ja sam bilo. »

45 *On daje, da nam uzme; / On uzima, i daje, / I traje, traje, traje.*

46 Aheront (grč. Ἀχέρων), u grčkoj mitologiji, rijeka u Hadu preko koje starac Haron prevozi duše pokojnika. Često označuje čitav podzemni svijet. (prema <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=930>, zadnji pristup 11. kolovoza 2016.).

47 Zbirka *Proljeće koje nije moje* izdana je 1957. kao separat iz 310. knjige *Rada JAZU* u Zagrebu.

48 Primjerice, Dioniz silazi u podzemlje da spasi majku Semelu iz podzemnog svijeta, Orfej silazi da bi vratio svoju ljubav Euridiku na gornji svijet, dok Heraklo silazi obaviti posljednji od dvanaest zadataka i usput izvodi Tezeja iz podzemlja, a Odisej i Eneja u podzemlje odlaze po savjet i motivaciju.

Ivan Slamnig

U zbirci *Sabrane pjesme* Ivana Slamniga⁴⁹ nailazimo na mnoštvo aluzija na antiku. Različiti oblici aluzija, od pojedinih pojmova iz antičkog svijeta do latinskih, čak i grčkih naslova, mogu se naći u dvadesetak pjesama u zbirci, a osim aluzija moguće je pronaći i pjesme koje u sebi nose topos poput *carpe diem* ili antički metrički oblik heksametra (Grgić 2011: 262). Slamnig pokazuje izrazitu sklonost k uspostavljanju veza s drugim tekstovima iz najrazličitijih povijesnih i književnih razdoblja što pred čitatelja njegove poezije stavlja poseban izazov (Grgić 2011: 240). U tom je smislu dobar primjer primjene intertekstualnosti kod Slamniga pjesma *Apothanein telō*⁵⁰. Ona u naslovu nosi dio citata na grčkom iz Petronijeva *Satirikona*⁵¹ koji je kao uvodni epigraf iskoristio britanski pjesnik T.S. Elliot u svojoj vrlo poznatoj poemi *The Waste Land*⁵². Pjesma se samo marginalno vezuje uz Elliota zbog tematike vezane uz smrt i umiranje, a Slamnigov naslov, možda, treba shvatiti samo u njegovu osnovnu značenju „*želim umrijeti*“, jer sam tijekom pjesme to sugerira.

Zanimljiva je i pjesma *Nedarovana dragocjenost* koja je pisana u obliku dijaloga pjesnika i žene, koja nosi ime Dejanira⁵³. Sama je pjesma u formi poznate Horacijeve *Kraljice oda*⁵⁴, jer donosi dijalog lirskog subjekta i njegove ljubavi. Mada je ton pjesme drugačiji, asocijacija je u ovom slučaju neminovna barem za one koji su imali prilike susresti se s Horacijevim izvornim tekstom. Dodatna asocijacija na antičke tekstove izazvana je karakterističnim zazivom „tako meni Jupitera“ i izborom imena djevojke, kao i u nekim drugim Slamnigovim pjesmama u kojima

49 Istraživanje napravljeno na temelju zbirke: Slamnig, Ivan (1990.), *Sabrane pjesme*, ur. Antun Šoljan, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.

50 grč. ἀποθανεῖν θέλω – želim umrijeti

51 *Nam Sibyllam quidem Cumis ego ipse oculis meis vidi in ampulla pendere, et cum illi pueri dicerent: Sibylla ti theleis; respondebat illa: apothanein thelo.* Petron. *satyrica*, c.48; (prema <http://www.thelatinlibrary.com/petronius1.html>, zadnji pristup 26. rujna 2016.) „Ja sam naime sam svojim očima dakako vidio Sibilu u Kumi kako visi u bočici i kad bi je oni dječaci pitali: Sibilo, što želiš? ona je odgovarala: Želim umrijeti.“ (prijevod Zdravka Martinić-Jerčić).

52 Izdana 1922. smatra se jednom od najvažnijih pjesama 20. stoljeća i osnovnih tekstova modernističke poezije. Poema je podijeljena u pet dijelova: *The Burial of the Dead*, *A game of Chess*, *The Fire Sermon*, *Death by Water*, *What the Thunder Said*. (prema https://en.wikipedia.org/wiki/The_Waste_Land, zadnji pristup 28. rujna 2016.).

53 Dejanira prema grčkoj mitologiji supruga junaka Herakla.

54 Hor. *carm.*, III, 9.

se javljaju ženski likovi.⁵⁵ Mada nije posve jasno zbog čega je pjesnik odabrao to ime, moguće je zaključiti da bi lirski subjekt mogao biti i Heraklo, no to bi trebalo istražiti dubljom analizom teksta.

Slamnig u pjesmi *Akteon* napisanoj 1951. godine aktualizira mit o sudbini tebankskog junaka Akteona koji je očaran Artemidinom ljepotom promatrao božicu kako se kupala, a uhvativši ga, ona ga je kaznila oduzevši mu dar govora. Pjesma lijepo prenosi izvorni mit u kojem lovac slučajno ugleda lijepu ženu ostaje paraliziran, pretvara se u jelena i postaje lovina vlastitim psima. Čini se da se razlozi za takav stilski postupak nalaze u Slamnigovu pokušaju da oslika frustraciju, i spolnu i jezičnu, koju osjećaju muškarci pri susretu sa ženom (Ryznar, 2011).

Zaključak

Ovim radom tek je „zagrebena“ golema tema o recepciji antike u hrvatskom pjesništvu dvadesetog stoljeća i svaki od istraženih autora, kao i mnogi drugi, zaslužuje detaljnu znanstvenu analizu opusa s konkretnim primjerima za što u okvirima ovoga rada nije bilo prostora. Na temelju autora koji su izabrani, mogu se ipak donijeti neki, barem načelni, zaključci. Osnovni kriterij izbora bio je da autor živi duboko u dvadesetom stoljeću, (pa imamo Nazora koji je umro 1949. godine, ali i Slamniga, koji živi do 2001. godine), kako bi se pokušalo uočiti razlike među autorima koji su veći dio svog životnog vijeka živjeli u prvoj polovici dvadesetog stoljeća i onih koji su svoj životni put završili krajem 20. ili čak u 21. stoljeću. Od svih je istraženih autora Nazor, koji živi u prvoj polovici dvadesetog stoljeća, imao najviše elemenata recepcije antike i jasnih intertekstualnih postupaka s prototekstovima iz antičkog razdoblja. Za to postoje objektivni razlozi u obrazovanju i osobnoj sklonosti prema klasičnoj književnosti i grčko-rimskoj kulturi, koja je jasno vidljiva u cjelokupnom njegovu opusu.

Valja ustvrditi da su ostala trojica autora, Krleža, Cesarić i Slamnig, bez sumnje, imala velika znanja o antičkom svijetu, kulturi i nasljeđu, ali je većina elemenata recepcije antike u njihovu pjesništvu ostala na razini aluzije ili nekog općeg toposa, ponekad evokacije žanra i sl. Nesumnjivo je da je takvih elemenata u poeziji krajem stoljeća manje, no poštovanje

55 Spominju se tako Moira (Slamnig 1990: 65), Lizistrata (Slamnig 1990: 339), Andromeda (Slamnig 1990: 380) i dr.

prema književnoj i kulturnoj tradiciji ipak i dalje postoji. Jasno se vidi da je Krleža za takvim elementima posezao više u mlađim pjesničkim uratcima, dok je kasnije, čini se, takve intertekstualne postupke u poeziji izbjegavao. Najmlađi pak među njima, Slamnig, zbog specifičnog stila u kojem je intertekstualnost važan element, možda i nije reprezentativan predstavnik za cjelokupno pjesništvo kraja dvadesetog stoljeća u ovom kontekstu, ali je svejedno zbog veličine opusa i značaja za hrvatsku književnost i pjesništvo istražen u okvirima ovoga rada.⁵⁶

Možemo stoga potvrditi kako se čini da je hrvatsko pjesništvo s početka i u prvoj polovici dvadesetog stoljeća bogatije elementima recepcije antike od pjesništva kasnijeg razdoblja, jer osim izabranog Nazora na početku dvadesetog stoljeća djeluju i drugi autori čija poezija obiluje utjecajima antičkog svijeta, ali u ovom radu nije bilo prostora da ih se sve prikaže⁵⁷. Reći, ipak, da su takve aluzije i toposi u hrvatskom pjesništvu nestali, nikako se ne može, jer pjesništvo i dalje nalazi inspiraciju i u estetici antičkih izvora. Stoga zaključujemo da bez znanja o izvorima, kao čitatelji ne možemo do kraja razumjeti niti suvremene tekstove, pa ova- kva istraživanja upozoravaju na širinu i dubinu opusa, olakšavaju dublje analize pjesništva nekog autora, ali i osvježavaju potrebu da se i dalje čitaju klasici nastali u svim razdobljima, kako bi se moglo proniknuti i u suvremene tekstove. Za kraj je prikladno sjetiti se riječi našeg znamenitog pjesnika s početka dvadesetog stoljeća Antuna Gustava Matoša: „Odricati se klasika ne možemo, jer su njihove mrvice najbolji dio naše kulture.“⁵⁸

Literatura

Asimopulos, Panajiotis (2013), „Polifem u grčkim i latinskim pjesmama“, *Holon*, 3(1), str.51-66, Hrvatsko društvo za integralnost (ur. Vanja Borš), Zagreb (izvor: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=153718, zadnji pristup 3. prosinca 2016.)

56 U mnoge pjesme ubacuje citate, naslove, motive i parafraze, a često i samo poneku rečenicu na nekom drugom njemu bliskom jeziku, čime kroz svoj opus postiže jasnu poveznicu s drugim autorima, književnostima i kulturama.

57 Primjerice, Silvije Strahimir Kranjčević (1865.-1908.), Antun Gustav Matoš (1873.-1914.), Vladimir Vidrić (1875.-1909.), Tin Ujević (1891. – 1955.) i mnogi drugi.

58 Matoš, Antun Gustav (1973), „Književnost i književnici“, u: *Sabrana djela. Sv. IV. Vidici i putovi. Naši ljudi i krajevi*, ur. Dragutin Tadijanović, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Liber – Mladost, Zagreb, str. 289.

- Bagić, Krešimir (2012), *Rječnik stilskih figura*, Školska knjiga, Zagreb.
- Cesarić, Dobriša (1984), *Slap, Izabrane pjesme*, (ur. Vlatko Pavletić), Nakladni zavod MH, Zagreb.
- Eshil (1918), *Eshilove tragedije*, preveo Koloman Rac, Matica Hrvatska, Zagreb.
- Grgić, Kristina (2011), „Intertekstualnost kao oblik književnoga pamćenja – poezija Ivana Slamniga“, *Dani Hvarškoga kazališta, Vol. 37 No. 1*, str. 240–270, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Književni krug Split, Split.
- Juvan, Marko (2013), *Intertekstualnost*, Akaedemska knjiga, Novi Sad.
- Katul, Gaj Valerije (1987), *Pjesme*, priredio i preveo Dubravko Škiljan, Latina et Graeca, Zagreb
- Krleža, Miroslav (2005), *Djela Miroslava Krleže, Poezija, svezak osamnaesti*, Naklada Ljevak, Matica hrvatska, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Leksikon antičkih termina* (2003), pr. Dubravko Škiljan, Latina & Graeca, Zagreb. Marcijal, Marko Valerije (1998), *Epigrami*, prevela i priredila Marina Bricko, Matica Hrvatska, Zagreb
- Nazor, Vladimir (1933) (el. izdanje 2010), *Topuske elegije*, Privatna naklada, Zagreb (elektroničko izdanje – Gradska knjižnica Solin, Solin)
- Nazor, Vladimir (1999) *Izbor pjesama I./II.*, (pr. Nedjeljko Mihanović), Matica hrvatska, Zagreb.
- Perić, Olga (2007), „Nazorova Galateja“, 75. obljetnica života Petra Šimunovića, str. 419–425, Brački zbornik, Naklada Bošković, Split.
- Ryznar, Aneta (2011), *Muškarci su najčešće žene i obrnuto*. (izvor: <http://stilistika.org/pisci-i-stilovi/ivan-slamnig/64-muskarci-su-najcesce-zene-i-obratno>, zadnji pristup 05. prosinca 2016.)
- Slamnig, Ivan (1990), *Sabrane pjesme*, (ur. Antun Šoljan), Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.
- Solar, Milivoj (1986), *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb.
- Zamarovský, Vojtech (2004), *Bogovi i junaci antičkih mitova*, ArTresor naklada, Zagreb.

Internetski izvori

<http://www.enciklopedija.hr>, zadnji pristup 22. rujna 2017.

<http://krlezijana.lzmk.hr>, zadnji pristup 27. rujna 2016.

<http://hol.lzmk.hr>, zadnji pristup 26. rujna 2016.

<https://en.wikipedia.org/wiki/>, zadnji pristup 28. rujna 2016.

<http://www.thelatinlibrary.com/>, zadnji pristup 26. rujna 2016.

<http://stilistika.org/pisci-i-stilovi/ivan-slamnig>, zadnji pristup 5. prosinca 2016.

Reception of antiquity in selected examples of Croatian poetry of the twentieth century

In the poetry of Croatian literature of the twentieth century motifs from the classical period occupy a significant place. In this paper the emphasis will be on four poets who lived most of their lives in the twentieth century. The opus of Vladimir Nazor, Miroslav Krleža, Dobriša Cesarić and Ivan Slamnig, who lived deep in the twentieth century and left a big mark in Croatian culture as poets and public figures, will be explored. The theme of this paper belongs to the domain of intertextuality, and the insight into the reflections of antiquity in the poetry of the twentieth century in the research for this article will try to show that topos and allusions dominate in the twentieth century especially in the later poets, but also that this influence is still present even in the late twentieth century. Since a more detailed analysis within the framework of this paper will not be possible, examples and citations will be given with general observations related to this topic, and each of the researched authors.

Key words: motifs from the classical period, intertextuality, Croatian literature of the 20th century, V. Nazor, M. Krleža, D. Cesarić, I. Slamnig